

előkészítéséért érheti megrovás, hanem kissé mindent megszépítő látásmódjáért, elfogultságáért, ami nemcsak az ellenálló magyarság rajongó túlbecsüléséből (Garamvölgyieknek minden sikerül) világlik ki, hanem az elnyomó hatalom ostobaságának, ügyetlenségének, gonoszságának eltűzéséből is. (Mint ismeretes a Bach-korszak, magyar szempontból, sokkal keservebb és tétovább volt, mint *Az új földesúr*-ból kitűnik, sokkal több kudarccal, emberi, erkölcsi veszteséggel járt.) Az 1860-as reményekből, az író fölényérzetéből adódik a mű humora is (mint Kiss Ferenc elsőként bizonyította): a győztes jövőben való feltétlen bizonyosság teszi elnézővé és derűssé. Már legyőzöttnek és utólag ártalmatlannak ítélt rendszert lát az 50-es évek önkényuralmi világában, melyet nem gyűlölettel, hanem kinevetéssel illet. Mindebben láthatunk békülékenységet és megbocsátást is, de látnunk kell benne azt is, ami elbizakodottság és az ellenfél indokolatlan lebecsülése. Garamvölgyiek régi, de jól megépített, elemekkel, árvizzel dacoló kastélya például nemcsak a magyarság állhatatosságát és életrealitását szimbolizálja, hanem az idegeneket is megöltalmazó vendégszeretetet is, hiszen a „közös baj” idején Ankerschmidtéknek és egész cselédségüknek adnak menedéket. Értjük a jelképet, s adott helyzetben helyeselnék is, de valamiféle (esetenként indokolatlan és igazság-

talán) öndicséret és elbizakodottság is ott munkál benne: a magyar ház erős, időtálló, a bácsi építész munkája felületes, lelkiismeretlen, az Ankerschmidt kastélya összeomlik, mint a kártyavár. Ez a nagy bukás után reményt ébresztő, hitet támaztó önbizalom válik a 70-es, 80-as évektől olyan ábrándossággá, mely a századforduló felelőtlen és elbizakodott, dzsentroid magyar önszemléletéhez is hozzájárulhatott. *Az új földesúr*, s persze a Bach-korszak több más műve is így tükrözi egyszerre a század első felének haladó nemzeti mozgalmát, s a századvég hamis fölényérzetén alapuló nacionalizmusát.

Akik kézbeveszik Somogyi Sándor posztumusz tanulmánykötetét, akár ismerhették őt személyesen, akár nem, aligha tudnak megrendülés nélkül elmerülni olvasásában. A mindössze harminckilenc esztendősen elhunyt irodalomtörténész e kötetbe foglalt, torzóként is jelentevény életműve tiszteletet parancsol, s egy szersmind a személyes sors tragikumával döbbsent meg. Nemcsak a tudományos teljesítmény színvonalá imponáló, hanem az is, hogy a Somogyi Sándortól vázolt feladatok, problémakijelölések (az önkényuralom korának a forrásokig, a folyóiratokig hatoló számbavétele, kritikátörténeti rendszerezés stb.) mindmáig nem vesztettek időszertőségükből.

Imre László

TEGNAPOK ÉS HOLNAPOK ÁRJÁN

Tanulmányok Adyról. Szerk. Láng József. Bp. 1977. A Petöfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa 457 l. 2 t.

Az Ady-centenáriumra megjelent tanulmánykötet -- a fülszöveg szerint -- négy tárgykört ölel föl. „A kötet élén álló írások középpontjában Ady politikai-világnézeti állásfoglalásainak vizsgálata áll. Kimerítő választ kapunk ennek során például olyan kérdésekre, mint Ady Monarchia-képének alakulása a pályakezds éveitől a világháború alatti időkig vagy Ady és a szociáldemokrácia viszonya 1897 és 1906 között...” „A kötet következő egysége az Ady-életmű különböző, eddig jórészt kevésbé tárgyalt kérdéseit érinti, mint amilyen Ady költészetének nyelvi rétegei, Ady és a színház művészete, Ady novelláinak világa...” A harmadik csoport: „Jelentős teret kapott a kötetben az Ady halála utáni Ady-értékelések tárgyalása.”

Végül: „A kötetet három olyan tanulmány zárja, amely Ady s a képző- illetve fotóművészet kapcsolatainak kérdésköréből meríti tárgyát.”

A tanulmányok bizonyára nem megrendelésre készültek, hanem a kész írások álltak össze önmaguktól így. Talán érdemes lett volna a szerkesztőnek ezt a négy részt -- Ady kötetéhez stílusosan igazodva -- „cikluscímekkel” is elláttnia. Ez esetben bizonyára a tanulmányok sorrendje is mást kívánt volna: pl. Rónay László és Kiss Ferenc írása -- mindkettő Kosztolányiról -- egymás mellé kerülhetett volna.

A gazdag tartalmú, terjedelmes kötet az Ady-kutatás *seregszámhája*. Külön örvendetes a társtudományok -- a történettudomány es művészet-történet -- bekapcsolódása az Ady-mű vizsgálá-

tába. Noha irodalomtörténészeink sem vallanak szégyent Ady korának alapos ismeretében (erre maga Ady kényszerít bennünket verseinek, cikkeinek csak az aznapot átélőnek megvilágosodó utalásaival), megnyugtató számunkra, ha szűkebb kutató területük oly jártas tudósai, mint Erényi Tibor és Jemnitz János, Ady publicisztikájának, sőt verseinek is elmélyült tanulmányozásával megerősítik, itt-ott árnyalják, néhány új nézőponttal, adalékkal gazdagítják az irodalomtörténet eredményeit. Király István (*Ady és a Monarchia*), Erényi Tibor (*Ady és a szociáldemokrácia, 1897–1906*), Jemnitz János (*Ady és Jaurès*) alapvetően egyformán ítéli meg Ady-nak a munkásmozgalomhoz való kétarcú viszonyát. Erényinek érdekes rész-megfigyelése: „Ady politikai hitvallását először fogalmazta meg a publicisztikában, és csak azután adott neki messzehangzó kifejezést igazi Ady-versben” (48).

Schweitzer Pál (*Ady vezérversei*) tanulmányának alcíme szerint Ady művészi önszemléletének alakulásában állomásokat lát és mutat ki a kötetei élén közölt, cím nélkülségükkel még csak hangsúlyosabbá tett verseiben. Maga a műző Adytól való: ő hagyta meg öccsének *A Minden Titkok versei* című kötet nyomdai levonata kapcsán, hogy az eredetileg hétszakaszos *Bajvívás volt itt...* című verséből csak az első strófát tartsa meg „vezérversnek”. Az első vezérvers a legismertebb. *Az Új Versek előhangja*; eredeti címe a Budapesti Napló 1905. dec. 24-i számában: *Verses könyvem előtt. Kezdősora alapján hibásan szokták Góg és Magóg fia vagyok én...* címmel is emlegetni. Schweitzer versértelmezései ebben az összefüggésben sok új részletet világítanak meg.

Baróti Dezső (*Az Értől az Óceánig*) a víznek és rokonértelmű változatainak, képzetkörének (tó, tenger; mocsár, láp, nádas, ingovány, pocsolya, sár, iszap; folyó; Tisza, Duna, Szajna; hajó, csónak, vitorlás stb.) érdekes motívumhálózatát mutatja ki Ady költészetében. A sok finom megfigyelésű részletből azonban sovány az általánosítható tanulság: „A vizek képeinek politikai természetű mondanivalóval történt megdúsítására, átpolitizálására” való következtetésben nincs semmi sajátos: Ady kezében minden tárgy, minden motívum ilyené válik!

Sára Péter (*Meseélmények, mesemotívumok Ady költészetében*) végre rendszeresen végigmegy a költői életművön, és romantikától mentesen veszi számba a versekben megmutatkozó folklorisztikus elemeket. Ezek meglepő gazdagságot mutatnak, s a biblikus képek után talán a

legbővebb forrásai Ady szimbólumteremtő ihletének. Ezen túlmenően Sára a költőnek a természeti jelenségek megszemélyesítésére való hajlamát is a néphagyományból eredezteti.

Rónay László (*Analóg jelenségek Kosztolányi és Ady költészetében*) számos párhuzamot tud fölmutatni a két költő művében. Ezek java a kor világában gyökerezett, mint pl. a halál motívumának oly uralkodó szerepe; néhány a közös hagyományból (pl. Vajda költészetéből) táplálkozott; megint néhány Ady-nak közvetlen hatásából a fiatalabb költőre; s csak kisebb rész, amely függetlenül azonos vagy rokon reakálás eredménye. Rónay nem szűkíti tárgyát a címbelire: legalább annyiszor mutat rá a különbségekre, a jellemző eltérésekre, mint a hasonlóságokra.

Kovalovszky Miklós (*Ady költészetének nyelvi rétegei*) szinte távirati tömörséggel tekinti át, foglalja pontokba Ady költői nyelvének főbb jellemzőit. Leíró alapon, de történeti szempontokkal gazdagítva. Különösen érdekesek a nyelvjárás és a régi magyarság nyelvalkító szerepéről és Ady sajátos összetételeinek fajtáiról írottak. Ez a kettő – a népi és régi örökség meg a főként összetételekben kiütözö merész újítás – ellentétével tükrözta Ady mondanivalójának hasonló ellentétességét: a magyar hagyomány és a radikális, forradalmi újdonság kontrasztját, és zavaró stílus hatásával hozzájárult a kor ízlésvilágába rögzítetteknek Ady költészete elleni elfogultságaihoz.

Kispéter András (*Ady és a szecesszió*) alapos tájékozottsággal a hazai és a korabeli külföldi szakirodalomban azt igyekszik bizonyítani, hogy Ady és a Nyugat a szecesszió révén kapcsolta be irodalmunkat, költészetünket az egyetemes művészet áramkörébe, s bár ez az akkor viruló irányzat ellentmondásos és kérészerű volt, az adott időpontban, a század elején fölszabadító hatásának, újítónak bizonyult, s irodalomtörténeti szerepe nem becsülhető le.

Székely György (*Ady és a színház művészete*) a költőnek a debreceni, váradi, pesti, párizsi stb. színházi kapcsolatait, kritikáit, jeles színészekről alkotott nézeteit, drámaelméleti elgondolásait és színpadi próbálkozásait vizsgálja végig. Nem esik túlzásba, amikor összegezésül így fogalmaz: „Ady gondolatvilágának, életének jelentős része volt a színház művészete... kapcsolata a színház művészetével tartalmaz kapcsolat volt” (234).

Czére Béla (*Ady novelláinak világa*) először műfaji kérdéseket (novella, tárca) tisztáz, majd tartalmi-tárgyi alapon csoportosítja az elbeszélő életművet. Ahol teheti, összeveti a költői alkotá-

sok rokon motívumaival, sőt jó szemmel vesz észre párhuzamokat kortársak (Csáth Géza, Cholnoky László, Kosztolányi stb.) novelláival. Érdekes eredménye: „Ady novellisztikáját jelentős hídnak, kapcsolnak érzem a móríctzi realizmus és a leginkább Krúdy nevével fémjelezhető lírikus próza pólusai között” (255).

Kiss Ferenc (*Ady a „homo aestheticus” felől*) az Ady-revizió történetét és tanulságait elemzi. Nem védi Kosztolányit, hanem „életművének logikája felől” nézve adja magyarázatát Adyval szemben hangoztatott fönntartásainak, elfogultságának.

Csaplár Ferenc (*Ady Kassák 1920 utáni munkásságának tükrében*) dolgozatának címe ellenére már a Népszava 1909. évi Ady-vitájától vizsgálja a kérdést: Kassák ellen ui. ugyanazok a vádak hangzanak el a Népszavában 1925-ben, mint annak idején Ady ellen. De Kassák és Ady kapcsolatát is korábról tárgyalja Csaplár, s nem is teheti másként, hiszen 1918/1919. lényeges volt kettejük kapcsolatában. Kassák későbbi állásfoglalásait irodalompolitikai céljai jelentősen meghatározták. Hol Ady hagyományhoz kötődését, hol forradalmiságát hangsúlyozta jobban. Bírálat csak a második világháború küszöbén, 1939-ben halkult el, hogy immár „a forradalom előhírnökét” lássa és mutassa föl benne.

Tverdota György (*Ady öröksége József Attila életművében*) tanulmányának a végén derül ki, hogy a címbeli tárgyat egy későbbi munkában teszi közzé; itt kissé terjedelmes bevezetőt kapunk a majdanhoz: voltaképpen a húszas évek első felének, ebben is főként a Nyugatnak Ady-kultuszát tárgyalja; alaposan, módszeresen vázolja föl azt a légkört, amely az érlelődő József Attilára majd hatással lesz, „hogy felmérhető legyenek József Attila megváltozó orientációjának következményei Adyhoz való viszonyára nézve” (293). Juhász Gyula nevét – és hatását! – csak azért nem hiányolom, mert reményem szerint az ígért következő részben kellő súllyal szerepel majd.

Némileg kárpótol is ebben M. Pásztor József (*Ady Endre eszméinek térhódítása az ifjúság soraiban az ellenforradalmi Magyarországon*), mert Juhász Gyulának nemcsak a József Attilát körülvevő szegedi barátokra, hanem a húszas évek Magyarországnak más, fontos értelmiségi csoportjaira való hatásáról is szól, éppen Adyhoz való hűségének dokumentumait bemutatva. Elsősorban az 1928. május 20-i hitvallására gondolok Ady sírjánál. A fölvidéki Sarlócsok küldöttsége is ott volt.

Tasi József (*Ady és Rippl-Rónai*) a költő és a festő kapcsolatait adatszerűen és eszmei vonatkozásban is részletesen tárja föl, számos kiadatlan levelet is közzétéve, és illusztrálásul Rippl-Rónainak Adyról készült rajzait, metszetét, karikatúráját, Csinszkat ábrázoló pasztelljét is bemutatva.

W. Somogyi Ágnes (*Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál*) legendákat oszlat el, emlékeztetéseket szembesít, s így tisztázza a Liget-szsanatóriumban 1919. január 27-én készült képzőművészeti alkotások hitelességét. Elsősorban az kutatásainak eredménye, hogy Ady halotti maszkját Vedres Márk készítette; Beck Ö. Fülöp visszaemlékezéseiben utóbb Vedres maszkját hitte a magáénak. Somogyi Ágnes tekintélytiszelettelől nem befolyásolt elfogulatlansággal vizsgálja végig az Adyról készült képzőművészeti alkotásokat, rajzokat, szobrokat, érmekeket, s tárgyilagos ítéletet mond róluk. Így a halotti maszkról – Lengyel Menyhérttel, Bíró Lajossal egyetértésben – megmondja, hogy hitelessége ellenére sem rögzítette az eleven Ady arcának sajátosságait, és Csorba Gézának a budapesti Liszt Ferenc téren 1959 óta álló Ady-szobráról is lemeri írni, hogy – rossz (397).

Rendkívül hasznos, értékes összeállítás E. Csorba Csilláé (*Ady száz arca*), a költő 96 fényképéből élénk sorjázó ikonográfia. Ezekről módszeresen közli a legfontosabb adatokat, és a kötet végén valamennyit láthatjuk is.

Az értékes, gazdag anyagú gyűjteményes mű fájó hiánya a mutató: a tárgyalt Ady-versek és az előfordult nevek indexe. Ennek híján eredményei csak nehézkesen kerülhetnek bele a kutatás vérkeringésébe. A szép papírra, elegáns betűkkel nyomott könyvnek mégis van valami vidékies íze: a hibásan nyomott oldalak és a papírborító teszi ezt. Ilyen terjedelmű, ilyen árú mű tartósabb kötetést érdemel. Tipográfiailag is gondosabb lehetett volna. Pl. a versidézetekeket, Ady szövegeit, a Rippl-Rónaival való levélváltást dőlt szedéssel kellett volna kiemelni, egyszersmind a szövegeképet változatosabbá tenni.

A 335. lapon a 19. jegyzetben nyilván elírásból került június helyett november. A 361. lap 2. jegyzetében Somogyi Ágnes a Szegedi Napló 1919. január 29-i számából idézve arra a következtetésre jut, hogy Ady teteme másfél napig feketett a Liget-szsanatóriumban. Az újság ui. azt írta, hogy a holttestet „tegnap” este szállították el. Az ilyen időmeghatározások megítélésekor fontos tudnunk, hogy a régi újságírói gyakorlat szerint – szemben a maival – a „ma” a megírás,

nem pedig a megjelenés napját jelölte. Az idézett esetben tehát a 29-i cikket 28-án írta a szerzője, számára tehát a „tegnap” 27-én – azaz Ady halála napján – volt. Ez azt jelenti, hogy Ady holttestét halála napjának estéjén elszállították, tehát tovább, mint kb. 10–12 órát, nem maradt a szanatóriumban. Egyébként pár lappal odébb

(367) a Világ január 29-i számában megjelent 28-i hír fogalmazása („A Liget-szanatóriumban még tegnap Vedres Márk szobrász elkészítette a halott maszkját . . .”) egybevág az elmondottakkal: a „tegnap” itt is 27-ét jelöli.

Péter László

INDIG OTTÓ: JUHÁSZ GYULA NAGYVÁRADON

Bukarest 1978 Kriterion K. 158 l.

Juhász Gyula életművének nagy, összefoglaló munkája részmonográfiákból készül. Szalantai Rezső a szakolcai éveket (*Juhász Gyula hatszáz napja*, Bp. 1962.), Péter László az 1918–19-es esztendőket (*Juhász Gyula a forradalmakban*, Bp. 1962.) dolgozta föl nagy részletességgel; az egyetemi évek és Máramarosziget életrajzi és írói munkája Grezsa Ferenc tanulmányaiban nyert megnyugtató filológiai és esztétikai értékelést. (*Juhász Gyula egyetemi évei 1902–1906*, Bp. 1964. ill. ItK, 1957. 4. sz.).

A váradai évek (1908–1911) irodalomtörténeti földolgozása csak kis részben történt meg, a kritikai kiadás köteteiben azonban a szövegek egy-két kivételtől eltekintve hozzáférhetőkké váltak. Indig Ottó könyve ezt a tagadhatatlan hiányt igyekszik pótolni. A szerző már előbb is foglalkozott a témával, a Kriterion Téka sorozatában az ő gondozásában jelent meg a *Nagyváradai színikritikák A Holnap évtizedében* című gyűjtemény, amelyben nagy teret szentel Juhász színikritikusi működésének és írásainak. (Bukarest, 1975.) E mostani könyvéből kiderül, hogy foglalkozik Nagyvárad sajtótörténetével, a váradai sajtó irodalmi anyagának bibliográfiájával is.

Indig Ottó munkájának alapját a Juhász Gyula Összes Művei című kritikai kiadás 5. kötete adta. Ehhez képest két verset és két prózai írást (irodalmi és színházi kritikát) talált kutatásai közben, amelyeknek külön hangsúlyt ad tanulmányában. Filológiai eredménye becsülendő, de az írások esztétikai méltatása, a Juhász életműben való jelentőségének túlzott beállítása nem fogadható el.

A tanulmány nagy összefoglalója az eddigi eredményeknek, rendszerező munka, amely az életrajz és a műfajok fonalán halad. Külön foglalkozik a költő Váradra való érkezésének kérdéseivel, tanári, színikritikusi, újságírói munkásságával, költészetével, annak témáival.

Mivel a hely és idő jól körülhatárolható, várható lenne, hogy a szerző a speciális lehetőségeket (hogy ti. Nagyváradon él, ott folytatott kutató munkát) jól kihasználja. Ez azonban nem mindig következik be. Nagyváradnak a század első évtizedében betöltött irodalmi és művészeti szerepéről azokat a jobbra általános megállapításokat olvashatjuk, melyeket az Ady szakirodalom és visszaemlékezés tömeg már annyiszor leírt. Pedig valószínű, hogy Nagyvárad Juhász odaérkezése idején már nem azonos a várossal, amit Ady látott és amelyben Ady működött. Részben az újságíró, író és művészgárda sem azonos. Az elért eredmények szolid összefoglalása helyett szívesebben olvasnánk a korabeli Várad speciális érdekességeit, a helytörténetnek azokat a mozzanatait, amelyek között Juhász élt és dolgozott. Egy ilyen részmonográfiának feladata lehetne, hogy pl. azokról a kortársokról részletező jellemzést adjon, kik Juhász író társai és újságíró társai voltak Nagyváradon. Dutkáról, Emőd Tamásról nincsen pontos képünk az ekkori időkből (talán csak Papp János kis tanulmánya ad eligazítást Dutkáról), de alig-alig tudunk valamit Kollányi Boldizsárról, Nagy Mihályról, Várady Zsigmondról, Dénes Sándorról, Marton Manóról, Berkovits Renéről; a szerkesztőkről és munkatársaikról, a tanári karról, ahol Juhász tanított. Ez utóbbi azért is nagyon fontos, mert talán érthetővé tenné, hogy az egyházi iskolában tanító Juhász hogyan lehetett politikailag is olyan radikális, amilyen a váradai korszakában éppen újságírói működésében volt. A szerző hangsúlyozza ezt a radikalizmust, sőt forradalmiságot is emleget sűrűn, de ennek magyarázatát alig kapjuk meg a könyvből. Az a helyzeti előny, amely Juhász váradai éveit vizsgáló könyv Nagyváradon való megírásakor adódik, itt semmivé vált. Pedig sehol másutt nem írhatják meg jól, pontosan és a helyismereti anyagok fölhasználá-